

УДК 140.8 + 340

Білозор Дмитро Володимирович
кандидат філософських наук,
викладач кафедри філософії, біоетики
та історії медицини Національного медичного
університету імені О. О. Богомольця
ORCID 0000-0001-9060-0365
belozordima@gmail.com

СВІТОГЛЯДНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО (ТРАНЗИТИВНОГО) СУСПІЛЬСТВА

Мета дослідження – розглянути трансформацію світоглядної культури особистості в умовах транзиту. Виокремити основні фактори впливу на світоглядну культуру особистості. Звернути увагу на тенденції розвитку світоглядних орієнтацій особистості під впливом соціальних змін. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні методів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, а також у використанні термінологічного, ідейно-змістового й історико-філософського підходів. Зазначені методи дозволяють розкрити динаміку та специфіку таких тенденцій розвитку світоглядної культури особистості як криза наукового обґрунтування і розповсюдження псевдонаукового обґрунтування світоглядних орієнтацій, ренесанс релігійної інтерпретації світоглядних орієнтацій, синкретизм у обґрунтування світоглядної культури. **Наукова новизна** статті полягає у спробі виділити особливості формування світоглядної конструкції під впливом об'єктивних факторів (домінуюча культура, економіка, ідеологія, держава) і суб'єктивних факторів. У **висновках** вказано, що найбільш впливовими соціальними чинниками на формування світоглядної культури співвітчизника на сьогодні будуть такі як: геополітичний, економічний, релігійний. Саме ці фактори впливають на трансформацію культурно-світоглядних орієнтирів соціуму. Подекуди вони приносять позитивні тенденції, а інколи продукують соціальний деструктив.

Ключові слова: культура; світогляд; цінності; світоглядні трансформації; релігія.

Билозор Дмитрий Владимирович, кандидат философских наук, преподаватель кафедры философии, биоэтики и истории медицины Национального университета имени А. А. Богомольца

Мировоззренческая культура личности в условиях современного (транзитивного) общества

Цель исследования – изучить трансформацию мировоззренческой культуры личности в условиях транзита. Обратит внимание на тенденции развития мировоззренческих ориентаций личности под влиянием социальных изменений. **Методология** исследования заключается в применении методов анализа, синтеза, сравнения, обобщения, а также в использовании терминологического, идейно-содержательного и историко-философского подходов. Это позволило раскрыть динамику и специфику таких тенденций развития мировоззренческой культуры личности как кризис научного обоснования и распространение псевдонаучных теорий, ренесанс религиозной интерпретации мировоззренческих ориентаций, синкретизм в утверждении мировоззренческой культуры. **Научная новизна** заключается в попытке выделить особенности формирования мировоззренческой культуры под влиянием объективных (доминирующая культура ценностей, экономика, идеология, государство) и субъективных факторов. В **выводах** указано, что наиболее влиятельными социальными факторами, влияющими на формирование мировоззрения соотечественника, выступают геополитический, экономический и религиозный. Эти факторы приносят как позитивные так и негативные тенденции на социальные трансформационные процессы.

Ключевые слова: культура; мировоззрение; ценности; мировоззренческие трансформации; религия

Dmytro Bilozor, Philosophy Doctor, O. Bogomolets National Medical University

Attitudinal culture of the Person in terms of modern transformation society

The purpose of the article is to examine the changing specific of personal attitude in transformation society terms. Pay attention on the trend of evolution person's attitude under the influence of social transformations. **The methodology** of the research consists in the application of analysis methods, synthesis, comparison, generalization, as well as in the use of terminological, ideological-content and historical-philosophical approaches. It is help us to show dynamic and tendency evolution of the personal attitude. It can help to show anti-science tendentious in modern society, returning of religious tradition and syncretism in modern outlook. **Scientific novelty** is to try to features some characteristics evolution of outlook under the influence of objective factors such as dominant values culture, economic, ideology, polity and subjectives factors. In the **conclusions** we have found that most influential drivers (factors) which affecting on transformation of outlook fellow countrymen are geopolitical, economical and religious. These factors brings positive and some time negative tendencies to social life in transformation community.

Keywords: culture; attitude; values; outlook transformation; religion.

Актуальність теми дослідження. Активізація євроінтеграційного вектора в українському суспільстві з особливою гостротою підняла проблеми світоглядного рівня, осмислення яких становить осто́в духовного життя особистості. Українське суспільство набуває нової соціальної якості, відбувається процес соціально-культурної трансформації. Ми спостерігаємо зміни не тільки в економічній сфері, але, що сьогодні не менш актуальне, зміни у трансформації світоглядних орієнтирів. Трансформація викликає закономірні соціальні рефлексії, що обумовлені цілою низкою факторів, які характеризуються змінами в соціумі як процесом. Дослідження і виявлення таких закономірностей набли-

жає український соціум до сталого світоглядного поля. Проблема культури світогляду у філософських дослідженнях є однією з центральних. Це пояснюється складністю такого феномену і його фундаментальною роллю в особистістному розвитку й формуванні людини. Людина у своєму індивідуальному розвитку стає особистістю тільки тоді, коли в неї формується певний світогляд, без якого вона ще не є особистістю у власному розумінні цього слова.

Стан наукової розробки проблеми. Літературні джерела з означених питань є надзвичайно різноманітними та добре опрацьованими, вони охоплюють широке коло соціологічних, психологічних, філософських та педагогічних проблем. Перші підходи до виявлення світоглядних орієнтацій особистості, її суспільну значущість, аналіз державного впливу на формування світоглядної культури містяться у класичних працях Платона та Арістотеля. У добу Середньовіччя світоглядні орієнтири особистості визначали християнські цінності (Т.Аквінський, Августин). Проблематика світоглядних орієнтирів набувала подальшого розвитку у працях Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Монтеске та ін. Період з середини XIX – початку XX ст. започатковує теоретико-методологічні передумови вивчення особистості як одиниці соціальної групи. Нові концепції «соціальної динаміки» (О. Конт), «колективної свідомості» (Е. Дюркгейм), «розуміючої соціології» (М. Вебер), «інтегрального підходу» (П. Сорокін) зосереджують увагу на вивченні особистістних світоглядних орієнтирів. Для повного розуміння та всебічного аналізу світоглядних орієнтацій особистості необхідним є звернення до методології та аксіологічної теорії таких авторів як М. Вебер, В. Дільтей, Г. Ріккерт та ін.

Не маємо права оминати групу джерел, що об'єднує праці вітчизняних авторів у галузі філософії, соціології, політології та релігієзнавства: В. Адрущенко В. Беха, І.Васильєвої, В. Вашкевича, Л. Губерського, В. Заблоцького, І. Зязюна, М. Євтуха, В. Кременя, С. Кримського, С. Куцепала, В. Кушера, В.Лубського, В. Лутая, І. Надольного, М. Поповича, Л. Рижко, М. Романенко, В. Савельєву, О. Скубашківську, Ю. Шемшученком, В. Шевченка, Г. Щокіна, В. Ярошовця, А. Ярошенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Величезна кількість соціальних факторів впливає на формування світоглядної орієнтації. В цій статті ми зосередимо ті, що на нашу думку є найбільш потужними, з точки зору впливу на трансформаційні процеси культури особистості. Першим з них безумовно буде геополітичний фактор. Протистояння цінностей Заходу і Сходу України розриває країну та соціальні основи. Унеможливлюються здатність формувати соціальний світогляд на базі цілісної єдності. Події військового конфлікту та анексії Криму змінили ціннісні орієнтири та поглибили конфлікт думок. Схід з відмінними ідентичностями не сприймається людьми, що проживають у центрі та на заході. Такий імідж несе в собі загрозу для представників міжнародної спільноти, що робить Україну економічно та політично не привабливою. Також ці тенденції призводять до процвітання олігархічних еліт, які легко маніпулюють електоратом, в залежності від ціннісних орієнтирів. Іншим проявом боротьби світоглядів виглядає протистояння між центральною та регіональною владою, активована процесами децентралізації. Подекуди розпочинаються небезпечні соціальні процеси з загостренням політичних та етнічних питань (Закарпаття, Буковина). Також не маємо можливості нехтувати зростанням ролі місцевих еліт в агропромислових регіонах центральної України, де керівники агропідприємств відчують себе як паничі часів кріпацтва, користуючись безкарністю та абсолютною владою над громадянами. Ці процеси негативно позначаються на світоглядній позиції українця, змушуючи громадян шукати щастя за межами рідних земель. Тим більше міграційний процес посилюється у зв'язку з лібералізацією візової політики.

Важливим фактором формування культури світоглядної орієнтації в транзитному суспільстві виступає момент переходу свідомості до сприйняття ринкових відносин після періоду регульованої економіки. Найбільша небезпека криється в відсутності економічної культури, що відповідає ринковим умовам. Відсутність етики в бізнесових відносинах, невміння правильного розподілу ресурсів та прибутків, новизна економічних відносин, корумпованість фіскальних структур часто відштовхує українця від економічної сфери.

В умовах ринкових відносин з'являються нові цінності, що через свою не типовість для країн з регульованою економікою, викликають відразу у представників старших поколінь, а також у соціальних груп які не є економічно мобільними. Яскравим прикладом може слугувати історія самопроголошених утворень ДНР та ЛНР, де антикапіталістична риторика знайшла своїх прибічників у вигляді цілого регіону за допомогою маніпуляцій політичними лозунгами та гри на ностальгічних почуттях.

Здається на поверхні лежить ідея державного творення – це економічний прогрес кожного громадянина. Для цього державою та суспільством мають бути створені умови. Підтримка малого та середнього бізнесу, інвестиційна привабливість тощо. На жаль найголовніше це – зміна поколінь. Основною рушійною силою нового суспільства стане молоде покоління українців – «покоління майдану». Молодь, що не сприймає застарілих норм, корупційних схем, патерналістських устоїв суспільного існування. Ці люди орієнтуються виключно на власні сили, основними цінностями вважають якісну освіту, вивчають мови, ведуть здоровий спосіб життя. Такі світоглядні тенденції вселяють оптимізм у погляді на майбутнє України.

Порятунком виглядає позитивний світогляд, що формується в середовищі української молоді. Ринкова економіка для молодих поколінь виглядає більш привабливою у порівнянні з регульованими типами економік сусідніх держав. Студентська молоддь, за даними соціологічних опитувань, бачить

вихід України з кризи в переході до ринкових реформ. «Молодь України все більше думає про ринковому. Ступінь ринкового мислення складає біля 52%... У студентському середовищі зароджуються нові стереотипи позитивного ставлення до бізнесу, підприємницької діяльності, на противагу пануючій сталості емоційно-негативної її оцінки, характерної для всієї української ментальності. Студенти більше ніж інші вікові соціально-демографічні групи адаптувалися до ринку не лише психологічно, але й реально: 80% респондентів мають додаткові заробітки, які тією або іншою мірою їх задовольняють» [14, 42].

При всіх позитивних факторах, на жаль, існує загроза відтоку найперспективнішої молоді за кордон. Врятувати ситуацію зможе лише підвищення рівня життя в Україні, чи необхідність платити конкурентні заробітні плати на тлі загальної бідності, через брак якісних спеціалістів. Другий варіант виглядає менш привабливо, так як характерне для країн третього світу. Через нього пройшли країни Південної Америки і зазнають на сьогодні системних проблем.

Поява вільної економіки змінює світогляд українця. Традиційна тяга українця до приватної власності, бажання вести та розвивати бізнес, підприємницький хист та історична пам'ять мають посприяти розвитку капіталістичних тенденцій в українському суспільстві. Всі негативні фактори будуть поступово відходити разом з очищенням бізнесу, що є незмінним законом розвитку ринкової економіки.

Тепер звернемося до релігійної складової, що впливає на суспільство не так активно, як економічна, але все ж такі має певні тенденції до посилення впливу. Більше того, останнім часом ця складова набула і певних політичних ознак, що не може не позначитись на особистісних трансформаційних процесах.

Тривалий процес радянської секуляризації привів до системних проблем у всіх соціальних сферах. Зневага до законів людського співіснування, правовий нігілізм, знищення традиційних цінностей стали ознаками транзитного суспільства. Намагання замінити релігійний світ матеріалістичним світоглядом зазнало фіаско та призвело до колосальної порожнечі у духовній сфері.

І в цей період ставиться «діагноз нашого часу, домінуючою ідеєю якого стає оцінка секулярного світу того, що забув про Бога», що втратив релігійну віру: з втратою культурно-історичних коренів, що йдуть в релігію, втрачають свою легітимність соціальні інститути, розхищується і втрачає міцність увесь впорядкований лад життя, а людське свавілля, що стверджується під гаслом свободи і прогресу, стає масштабом людської поведінки, що вже не розрізняє більше в якості непорушних абсолютів добро і зло [1, 17]. Виходячи з цих обставин єдиним порятунком для повернення суспільства в нормальний стан, може бути лише ренесанс релігійних ідей.

Останні роки ми спостерігаємо інтенсивне зростання інтересу до релігійних ідей. Причому спостерігаємо не тільки повернення до православних традицій, а і значний зріст популярності протестантизму та нетрадиційних напрямків. Вітчизняна дослідниця Л. Кривега, що досліджувала світоглядні орієнтації особистості у суспільстві, що трансформується назвала низку чинників сприяння посиленню релігійної складової у світоглядній культурі особистості [3]. Зупинимось на деяких з них.

Зневіра в інтелектуальних та матеріалістичних цінностях, спровокувала пошук людьми заспокоєння у релігійному світі. На відміну від недосяжної марксистської ідеї про щасливе майбутнє, християнство та інші ідеології проявили себе більш помірковано та виявились простішими для розуміння. Релігійні течії чіткіше виражають ціль людського існування, пояснюють необхідність страждання та пропонують варіанти порятунку.

Трансформація суспільства затребувала такі функції релігії як порятунок (для тих, що не знайшли доки своє місце в новій соціальності), так і форми подяки (для тих, що досягли успіху в цих умовах) або спокутування гріхів. Бо «гріхи», на думку Ф. Ніцше, завжди неминучі – в них справжня опора влади [6, 43]. Для релігії знання вторинне, її покликання – порятунок людини і, передусім його душі. «Релігія є, або принаймні претендує бути, художницею порятунку, і справа її рятувати. Від чого ж рятує нас релігія? Вона рятує нас від нас, рятує наш внутрішній світ від хаосу, що таїться в нім... Вона залагоджує душу. А приносячи світ в душу, вона умиротворяє і ціле суспільство, і усю природу [12, 818]». Не останньою причиною ренесансу релігійного світобачення є комунікативна можливість релігійного життя. Байдужість перехідного суспільства до людини, відсутність будь якого контролю, соціальна ізоляваність притаманна капіталістичній системі породжують відчуття відчуженості. Саме ці тенденції змушують людину шукати спілкування в церковних установах. Особливо привабливими виглядають протестантські рухи, що відточили основи комунікативної діяльності в перехідних та капіталістичних суспільствах.

Тяга до церковного життя, повернення традицій вказує на духовний вакуум який потребує заповнення. Війна на Сході, фінансові кризи, політичний хаос загострюють цю необхідність. Ідеї релігійного порятунку поступово стають світоглядною складовою великої частини населення.

Якщо перші протестантські церкви заходили з рекламою західних цінностей та перспективами еміграції, то сьогодні в цьому відпала необхідність. Церкви виступають як реабілітаційні центри для лікування членів родин пастви від шкідливих звичок, надають роботу представникам громад, ведуть виховну та педагогічну діяльність, виступають фактично єдиною культурно-просвітницькою силою в провінції. На жаль нічого подібного не може запропонувати людям ані держава, ані традиційна церква.

У той же час, православ'я абсолютно відстало від дійсності. Молодь все більше відходить від традиційної релігії. Це має відношення до обох найбільших патріархатів. Пасивність духовенства викликана патерналізмом і патріархальним колективізмом не робить церкву привабливою в очах громадян. Більшість приходів тримається на незаможній верстві людей похилого віку та подачках від політичних спонсорів. Прагнення "жити як усі", звільнення від мирських пристрастей, споглядальність, пригнічення соціальної активності – ось спадщина православної моральної виучки: це мораль не для людини і справи, не для практичного життя, а для життя, присвяченого подвижництву, подвигам духу, для боротьби з Богом в собі, а не у зовнішньому світі [5, 23].

Нехтування науковими основами світоглядної культури викликано і тим, що філософські ідеали не відповідають нормам сьогодення. Наукова діяльність, через низку оплати, втрачає популярність. Такі поняття як істина, духовна цінність виглядають для пересічного громадянина абстрактно. Економічні основи суспільства будуються скоріше за схемою індустріального суспільства, на відміну від постіндустріального де відсутнє нехтування науковою основою світоглядної позиції. Голий прагматизм та ринкова складова стають домінуючими у світоглядній культурі сучасного українця.

Політичний чинник впливає на людину не менше за інші. Україна переживає процеси розділення на два великих табори. Перший, представлений бюрократичною верствою та людьми які економічно пристосувались існувати разом з корупційною системою. Ця система дещо схожа на стару радянську, але іноді більш цинічна та безпринципна, що лякає та принижує співгромадян. Ця група прагне як набагато довше зберегти основи свого паразитування на тлі суспільства. Зрощена з поліцейською та олігархічними системами, ця група витримує і чинить супротив спробам боротьби протилежного табору з нею.

Причому таку ситуацію не змінили ні події Майдана, ні зовнішня агресія. Багато в чому ситуація тримається на національних традиціях «кумовства». В чомусь відіграють свою роль звички економічного та політичного пристосування часів радянського періоду та першого десятиріччя Незалежності. На жаль ці фактори призвели до втрачених можливостей посісти гідне місце серед країн Східної Європи. Таким чином ця група формує специфічний світогляд. Виросло ціле покоління людей для яких відсутнє поняття економічної та юридичної культури. Пристосування стало нормою. Правовий нігілізм породжує думки в правильності ведення таких видів діяльності як контрабанда, нелегальний ігорний бізнес чи виробництво контрафактних товарів. Систему ж це цілком влаштовує, оскільки поступово для неї обмежуються доступи до традиційних ресурсів і основою збагачення в подальшому стануть саме тіньові схеми.

Друга група – це громадянська спільнота. Вона складається з абсолютно строкатого складу. Серед цих людей ми бачимо молодь, середній бізнес, міську інтелігенцію, ветеранів АТО, заробітчани. За великим рахунком це всі ті, хто не задоволений і втомився від діяльності перших. В цьому середовищі формується світогляд осіб здатних до самоорганізації та відповідальності. Саме цього прошарку так довго не вистачало Україні. Лише страшні політичні потрясіння дали змогу сформуватись такому типу людей. Вони в подальшому будуть репрезентувати здорове світобачення як символ нової України. Боротьба двох світоглядів буде тривати ще достатньо довго, але іншого шляху не існує. Адже ми не є першою державою, що зустрілась з подібними трансформаційними процесами. Через таку схему пройшло більшість постіндустріальних країн світу.

Висновки. Отже, війна на Донбасі загострила застарілу проблему нашого суспільства. Сьогодні немає єдиного набору принципів існування або цінностей, які здатні були б об'єднати всю країну. Свої набори цінностей у різних регіонів, вікових груп і соціальних верств. Молоді, яка не зводить захопленого погляду із Заходу, все важче зрозуміти людей похилого віку, що ридують за згаслою славою СРСР. Донбас живе в одній ціннісній парадигмі, Наддніпрянщина – в іншій, а Галичина у третій. Селянський менталітет, що, ймовірно, сягає своїм корінням ще в часи Русі, конфліктує з світоглядом бізнесменів, які багато запозичили від підприємливості та хоробрості запорожців; окремо стоять люди з «пролетарським» поглядом на речі, винесеним із недоброї пам'яті радянських часів [9, с.19].

Війна між Демократією та Деспотією триває сьогодні. І одна з битв цієї війни розгорнулася на українській землі, в українських головах та серцях. Насправді це не битва між державами та арміями. Це двобій між тим, хто хоче сам визначити своє життя, і тим хто чекає на милість господаря. Між «Європою» та «Азією» в кожному з нас.

Література

1. Духовность, художественное творчество, нравственность: материалы "круглого стола" / Вопросы философии. Москва, 1996. №2. С. 3-40.
2. Кольев А. Политическая мифология: реализация социального опыта. Москва: Логос, 2003. 384 с.
3. Кривега Л. Д. Мировоззренческие трансформации личности в условиях трансформации общества. Запорожье: ЗГУ, 1998. 202 с.
4. Леонтьев Д.А. Мировоззрение как миф и мировоззрение как деятельность. Менталитет и коммуникативная среда в транзитном обществе. Томск: ТГУ, 2013. С. 11-29.
5. Нетрадиционные религии в посткоммунистической России: материалы "круглого стола" / Вопросы философии. Москва. 1996. № 12. С. 3-32.
6. Ницше Ф. Антихристианин / пер. с англ. А. А. Яковлева. Москва: Политиздат, 1989. С. 17-93.

7. Пилипенко В.Є. Людина в ринковому суспільстві: орієнтації, поведінка, культура. Київ: Фоліант, 2005. 224 с.
8. Полисаєв О. П. Архитектоника сучасного міфу. Тернопіль: Астон, 2008. 336 с.
9. Примост В. 2015-й: що ми напишемо на прапорі перемоги? Український тиждень. 2014. № 52. С. 16-21.
10. Сайр Д. Парад миров. Типология Мировоззрений. Санкт-Петербург: Мирт, 1997. 247 с.
11. Филоненко А. Наука и религия: культурологическая рецепция диалога. Философская и социологическая мысль. 1996. № 3-4. С. 153-163.
12. Флоренский П. А. Столп и утверждение истины. Москва: Правда, 1990. 490 с.
13. Холтон Дж. Что такое антинаука? Вопросы философии. 1992. №2. С. 26-58.
14. Шмалей С.В. Динаміка ціннісної свідомості молоді в сучасний період. Педагогічні науки. 2009. № 54. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_54/56.pdf (дата звернення: 27.07.2018)

References

1. Spirituality, artistic creation, morality. Proceedings from round table. (1996). Questions of philosophy, 2, 3-40 [in Russian].
2. Kolyev, A. (2003). Political mythology. Realization of social experience. Moscow: Logos [in Russian].
3. Kryvega, L.D. (1998). Attitudinal transformation of person in society transformation context. Zaporizhya: ZDU [in Ukrainian].
4. Leontiev, D.A. (2013) Attitude like a myth and attitude like activity. Mentality and environment in transit society. Tomsk: TGU [in Russian].
5. Non-traditional religions in post-communist Russia. Proceedings from round table. (1996). Questions of philosophy, 12, 3-32 [in Russian].
6. Nietzsche, F. (1989). The antichrist. Moscow: Politizdat [in Russian].
7. Pylypenko, V.Ye. (2015). Man in market society: orientation, behavior, culture. Kyiv: Foliant [in Ukrainian].
8. Polisyayev, O.P. (2008) Architectonics of the modern myth. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
9. Prymost, W. (2014). 2015 - what we wright on the Victory flag. Ukrainian week, 52, 16-21 [in Ukrainian].
10. Sire, J. (1997). World's parade. Attitudes typology. St.Petersburg: Mirt [in Russian].
11. Filonenko, A. (1997). Science and religion. Cultural discourse. Philosophical and sociological idea, 3-4, 153-163 [in Ukrainian].
12. Florenskiy, P.A. (1990). Pillar of faith and truth adoption. Moscow: Pravda [in Russian].
13. Holton, G. (1992). What is anti-science. Questions of philosophy, 2, 26-58 [in Russian].
14. Shmaley, S.V. (2009) Young's people attitudes value dynamic in modern time. Pedagogical science. 2009. № 54. Retrieved from: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_54/56.pdf

Стаття надійшла до редакції 28.10.2018 р.